

ARKEOLOGGRUPPEN AB, RAPPORT 2011:26
ANTIKVARISK KONTROLL/FÖRUNDESRÖKNING

Gårdsjötorp

ett skogshemman

Närke, Kils socken, Örebro kommun, Kil 127:1

Leif Karlenby

ARKEOLOGGRUPPEN AB, RAPPORT 2011:26
ANTIKVARISK KONTROLL/FÖRUNDESRÖKNING

Gårdsjötorp ett skogshemman

Närke, Kils socken, Örebro kommun, Kil 127:1

Leif Karlenby

ARKEOLOGGRUPPEN I ÖREBRO AB
Drottninggatan 11, 702 10 Örebro
Telefon 019–609 04 10

www.arkeologgruppen.se
arkeologgruppen@arkeologgruppen.se

©2011 Arkeologgruppen

Arkeologgruppen rapport 2011:26
Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriet Gävle 2011.
Medgivande 2011/1156.

Innehållsförteckning

Sammanfattning och inledning.....	4
Resultat.....	4
Schaktningsövervakningen.....	4
Karteringen.....	6
Referenser.....	7
Administrativa uppgifter.....	9
Bilagor	
Bilaga 1. Hus- och husgrundsbeskrivning.....	10
Bilaga 2. Utdrag ur husförhörslängderna för Gårdsjötorp, Lekebergs rote. <i>Sammanställning av Annica Ramström</i>	11

Sammanfattning och inledning

Arkeologgruppen i Örebro AB har på uppdrag av Länsstyrelsen in Örebro län genomfört en särskild arkeologisk undersökning i form av en schaktningsövervakning vid fornlämning 127:1 i Kils socken, Närke. Örebro kommun skulle avlägsna en sentida husgrund från området, som i övrigt har flera lämningar som visar bakåt i tiden (åtminstone till 1700-talet). Vid arbetena framkom ingenting av antikvariskt intresse.

I tillägg till övervakningen genomförde Arkeologgruppen också en kartering av bebyggelseämningarna inom fornlämningen, för att kunna komplettera uppgifterna i Riksantikvarieämbetets digitala fornlämningsregister (*Fornsök*). Dessa bestod av sju hus, varav två fortfarande är stående. Tre andra husgrunder var sentida (varav en var den som togs bort) två var äldre. Gårdsjörtorp kan dateras till början av 1600-talet, då det omnämnd i skattelängden från 1621 som bebott av nybyggare.

Resultat

Schaktningsövervakningen

Vid bortagandet av en husgrund centralt belägen på fornlämning 127:1, påträffades inga spår efter äldre bebyggelse. Huset byggdes under 1920-talet och revs i slutet av 1950-talet, då det också brändes ned. Grunden hade gjutits av cement på plats. Området låg till hälften på en berghäll och i det övriga området fanns endast naturlig morän. Området innanför cementgrunden var full med brandrester och rivningsmassor från huset.

Figur 1. Översiktskarta i skala 1:50 000. (t. h.)

Gårdsjötorp ett skogshemman

Figur 2. Foto från väster efter det att den gjutna grunden hade tömts på rivningsmassor. Till vänster syns bergklacken och till höger moränen som framkom under fyllningen. Foto Leif Karlenby.

Karteringen

På uppdrag av Länsstyrelsen har Arkeologgruppen också genomfört en kartering av inom området befintliga husgrunder.

Dessa kan delas in i tre grupper, tre faser från olika tid. Den senaste perioden representeras av det nu borttagna bostadshuset samt en större cementgrund som ligger strax nordost om denna och i rät vinkel därtill (röda hus på figur 3). Detta är en gammal ekonomibyggnad (stall/ladugård) och finns med på den ekonomiska kartan från 1956. En jordkällare finns intill ekonomibyggnaden och är också den byggd av cement. Denna finns dock inte utsatt på ekonomen.

Utifrån häradskartan från år 1863-64 kan nästa fas identifieras, bestående av tre byggnader (svarta hus på figur 3). Två av dem står fortfarande kvar, det gamla boningshuset och en ekonomibyggnad. En husgrund strax väster om den gamla vägen norrut finns också kvar. Den är för övrigt försedd med en rampliknande utbyggnad vid den södra gaveln. Dateringen på denna fas är osäker, men den är säkerligen äldre än häradskartan. Möjligen kan den dateras så tidigt som 1700-talet.

Den tredje fasen och förmodligen den äldsta representeras av en enda byggnad, som ligger längst i norr (blå byggnad på figur 3). Denna finns inte med på någon av kartorna. Det faktum att odlingssten verkar ha slängts upp mot dess kanter kan också antyda att den har en betydande ålder. Gårdsjötorp omnämns i en skattelängd från 1621, där det står angivet att torpet är bebott av nybyggare (Eriksson 2007:97). Det är sannolikt att torpet etablerats något eller några år före denna tidpunkt. Vid den tiden fick man sju års skattefrihet när man öppnade upp ny jordbruksmark. Troligen är tillkomsten av Gårdsjötorp föranlett av denna möjlighet.

I tillägg till ovanstående påträffades också en knuttimrad brunn, cirka 1 m i sida. Till vilken fas denna hört är svårt att uttala sig om, men de var fortfarande öppen och vattenförande. Med tanke på läget uppe på en moränrygg får man förmoda att det rör sig om en sk moränkälla (se Hellqvist 2011). Dessa kan bildas i fickor i berget och samlar vatten som rinner från moränens högre partier.

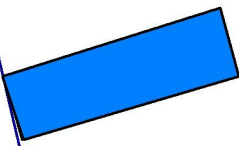
Gårdsjötorp var ett torp under Frösvidals säteri och kan föras tillbaka till 1600-talet (Eriksson 2007:97; Klingnéus 2011:91ff). Husförhörslängderna är bevarade tillbaka till 1727 och under hela denna period är torpet bebott (se bilaga 2). Frösvidal blev säteri 1663 men etableringen av torp i skogarna har föregått detta, flera av bebyggelseenheter kan dateras till första halvan av 1600-talet (Eriksson 2007:97). Invånarna har emellertid kommit att göra dagsverken på säteriet och i hyttorna i samband med en intensifierad järnbrytning i området. Det kan vara intressant att notera att Frösvidal redan på 1500-talet var en stor producent av järn (Klingnéus 2011:91).

Referenser

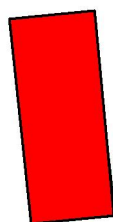
- Hellqvist, M. 2011. Moränkällan. I Artursson, M., Karlenby, L. & Larsson, F. (Red): *Nibble – en bronsåldersmiljö i Uppland*. Riksantikvarieämbetet UV Rapport 2011:111 Stockholm.
- Eriksson, T. (Red.) 2007. *Kilsbergstorp*. Närkes skogskarlar klubb. Örebro
- Klingnéus, S. 2011. *Gods- och säteribildning i Närke under stormaktstiden*. Vetenskapliga skrifter utgivna av Örebro läns museum 4. Örebro.
- Riksantikvarieämbetets digitala fornlämningsregister: *Fornsök*

RAÄ 162:1

Byggnad (äldre)
Hus G

Ekonomibyggnad
Hus F

Källare
Hus E

Bostadshus
Hus D

Brunn

Hus B

Ekonomibyggnad (fortfarande stående byggnad)

Hus C

Ekonomibyggnad med "ramp"

Hus A
Bostadshus (fortfarande stående byggnad)

RAÄ 127

1:800

0

10

20

30

Meter

Administrativa uppgifter

Landskap: Närke
Län: Örebro län
Kommun: Örebro kommun
Socken: Kils socken
Fastighet: Gårdsjötorp 1:1 och 1:2

Arkeologgruppens diarienummer: Ag2011_38
Länsstyrelsens diarienummer: 431-6328-2011
Projektnr: Ag2011_38
Fornlämningsnr: Kil 127:1 (Kil 162:1)

Projektgrupp:
Leif Karlenby
Personal:
Leif Karlenby

Undersökningstid: 11-11-28
Exploateringsyta: 80 m²
Läge: 10F6a NV
X6581900, Y497550
Koordinatsystem: SWEREF 99 TM

Dokumentationshandlingar som förvaras i ATA, RAÄ, Stockholm:

-

Digitalt arkiv:
Digitala data förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.
Fynd:
Inga fynd omhändertogs.

Figur 3. Plan över fornlämningen Kil 127:1. Skala 1: Genom området löper också Kil 162:1, en väg som tidigare användes för transporter av malm från Dalkarsborg och Mogruvan till Garphyttan (uppgifter ur Fornsök). Husen har delats in i tre grupper. En yngre grupp (röda hus) med gjutna cementgrunder, sannolikt från 1910-1920-tal, en något äldre grupp (svarta hus) daterade till tidigt 1800-tal eller sent 1700-tal, samt en byggnad/husgrund (blå) som bör vara 1600-tal. (t. v.)

Bilagor

Bilaga 1. Hus- och husgrundsbeskrivning

Svarta fasen (figur 3)

Hus A

Fortfarande stående bostadshus, timrad. Ej inmätt, inritad från fastighetskartan.

Hus B

Fortfarande stående ekonomibygnad, delvis timrad. Ej inmätt, inritad från fastighetskartan.

Hus C

8x5 m stor stengrund med upp till 1 m stora stenar. Invid södra gaveln en cirka 5 meter stor kvartscirkelformad stenrad, möjligen ramp.

Röda gruppen (figur 3)

Hus D

Betonggrund, 10x8 m stor, cirka 0,5 m hög. Fylld med rivningsmassor. Borttagen.

Hus E

Källare, gjuten i betong täckt av jordkulle. Cirka 9x7 m stor. Öppningen vänder bort från bosättningen, ut mot skogen i öster.

Hus F

Ekonomibygnad med gjuten grund, 21x9 m stor.

Blå huset (figur 3)

Hus G

22x7 m. Naturstensgrund med upp till 1m stora stenar. Beläget i Ö-V med de största stenarna i den västra gaveln. Längs västra kortväggen och norra långväggen har odlingssten kastats upp.

Bilaga 2. Utdrag ur husförhörslängderna för Gårdsjötorp, Lekebergs rote

Sammanställd av Annica Ramström

1875-1890

Ligger under Frösvidal $\frac{1}{4}$ mantal.

Torparen Wilhelm Karlsson född 1840 från Tysslinge.
Hustru Anna-Lotta Isaksdotter född 1845 från Tysslinge. Fyra
döttrar och fyra söner.

Periodvis har man haft behov av en dräng.

1831 -1874

$\frac{1}{4}$ dels mantal under Frösvidal.

Brukaren Jonas Svensson, född 1806 i Karlskoga. Hustru
Maria Olsdotter, född 1809 i Nordmark. Antalet barn har varierat
över åren, som mest var åtta barn hemma.

Jonas dör 1874 och änkan får flytta då hon inte har någon
form av besittningsrätt till torpet utan blir inhysesänka i
Blackstahyttan. Möjligen är det en form av "pension" beroende på
hur Blackstahyttan förhåller sig till Frösvidal. Barnen är vid det
här laget utflyttade. Den yngsta dottern är 21 år 1874.

Under de tidiga åren fanns en piga.

1830 - 1831

Torparen Anders Zettergren, född 1802 i Kil. Hustru Stina
Ersdotter (Eriksdotter), född 1801 i Nora. Två söner och en
dotter.

Familjen flyttar 1831 till Dalbrotorp som också ägs av
Frösvidal och då flyttar familjen Jonas Svensson och Maria
Olsdotter in.

1829-1830

Torparen Nils Olsson samt hustru Maja Jonsdotter, två söner.
Familjen bor kvar i ett år och försvinner sedan ur längderna.

1823-1828

Sockenskomakaren Jan Norén född 1796 i Kihl. Hustru Lisa
Olsdotter född 1801 i Karlskoga. Två söner. Familjen flyttar 1828
till Blackstahyttan.

1820 - 1823

¼ mantal under Frösvidal utmark. Erik Danielsson född 1788 i Nora och hustru Lena Andersdotter, född 1789 i Nora. Tre döttrar och två söner. År 1823 flyttar familjen till Lövnäs som också ligger under Frösvidal.

1780-1820

Carl Carlsson, född 1753 i Kihl. Hustru Maria Abrahamsdotter, född 1754 i Kihl, död 1793. Två söner och tre döttrar. År 1820 flyttar Carl till undantag i Frösvidal.

I husförhörslängderna 1781-82 bor på Gårdsjötorp: Änkan Ingrid Hansdotter född 1727 i Tysslinge, hon flyttar till Ymningshyttan 1782 på undantag. Mågen Carl Carlsson. Hustru Maria Abrahamsdotter.

Carl gifter sig med Maria och Ingrid är hans svärmor. Maria är uppvuxen på Gårdsjötorp.

1760-1779

Abraham Pehrsson född 1720 i Nora, dör 1779. Ingrid Hansdotter född 1727 i Tysslinge. En son och fyra döttrar, inkl. barn från tidigare äktenskap.

1727-1760

Lars Eriksson född 1695 i Nora, död 1758. Maria Svensdotter född 1697 i Kihl, död 1760.

Mågen Abraham Pehrsson var gift med Lars och Marias dotter som dör ung. Han stannar trots hennes dödsfall kvar på gården och får ta över torpet när den döda hustruns föräldrar dör, han gifter då om sig med Ingrid Hansdotter.